

مروری گذرا بر آرا و نظرات ابن سینا، اخوینی و تفلیسی در باب تب و تشخیص بیماری‌ها و مقایسه آن با طب نوین

سعید چنگیزی آشتیانی^{۱*}

محسن شمس^۲

علی اصغر فرازی^۳

چکیده

سابقه و هدف: توجه به تب و ویژگی‌های آن از گذشته نیز در تشخیص بیماری‌ها مورد توجه بوده است. هدف از مطالعه حاضر بررسی نظرات اندیشمندان ایران اسلامی شامل ابن سینا، اخوینی و تفلیسی در زمینه پدیده تب و تطابق آن با علوم جدید می‌باشد.

روش بررسی: در این مقاله سعی شده است از طریق دسترسی به منابع معتبر در قالب یک مقاله توصیفی نظرات اندیشمندان ایران اسلامی در زمینه تب و تشخیص بیماری‌ها مورد بررسی و با علم پزشکی امروز مقایسه گردد. جهت این کار با استفاده از کلید واژه‌های مناسب و جستجوی الکترونیکی و دستی در منابع معتبر اطلاعات گردآوری و به هدف محوری پژوهش پرداخته شده است.

یافته‌ها: بر اساس بررسی متون انجام شده در نگاه مکتب طب سنتی ایران تب می‌تواند ریشه در اختلالات دیگر اعضای بدن داشته باشد که در تشخیص بیماری‌ها کمک کننده است. همچنین انواع تب در طب سنتی ایران عبارت بودند از تب سودایی،

۱- دانشیار فیزیولوژی انسانی، عضو هیأت علمی دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، مرکزی، ایران.

* (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: dr.ashtiyani@arakmu.ac.ir

۲- استادیار آموزش بهداشت، عضو هیأت علمی دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی اراک، مرکزی، ایران.

۳- دانشیار بیماری‌های عفونی و گرمسیری، دانشگاه علوم پزشکی اراک، مرکزی، ایران.

نوع مقاله: مروری تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۰/۱۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۱۲/۹

تب دموی، تب روزانه، تب خلطی و انواع دیگر بودند. همچنین طب سنتی به معاینه دقیق بیمار و هر آنچه مربوط به بروز قبل از تب بوده توجه خاص داشته و بسیاری از درمان‌های غذایی تجویزی با موازین پزشکی نوین همخوانی داشته است.

نتیجه‌گیری: با توجه به اینکه در طب نوین بسیاری از موارد تب به صورت ناشناخته باقی مانده و در اقدامات تشخیصی جوابی حاصل نمی‌گردد توجهی جدید به دیدگاه تشخیصی و درمانی اطبا سنتی می‌تواند بخشی از نارسایی طب نوین را ترمیم و قابلیت پاسخگویی آن را ارتقا داد.

واژگان کلیدی:

ابن سینا، تب، اسلامی- ایرانی، تفلیسی، تاریخ پزشکی، اخوینی

مقدمه

تب یکی از شایع‌ترین علامات بیماری و شکایت بیماران است. سالیانه ۲۴۰ میلیون نفر در سراسر جهان از تب رنج می‌برند. با توجه به اهمیت تب، شیوع فراوان آن بخصوص در کودکان و تنوع بسیار از نظر تظاهرات بالینی و علل ایجاد کننده سبب شده است که جهت کاربردی نمودن آن در امر تشخیص و درمان مولفین منابع معتبر طب جدید از قبیل نورولوژی آدامز، امینف، هاریسون و غیره شایع‌ترین انواع تب و سردرد را در زیر مجموعه چند عنوان مهم گردآوری نمایند (۱-۳). گاهی این تقسیم بندی بر اساس بیماریهایی است که تب یکی از تظاهرات بالینی آن است و گاهی اساس تقسیم بندی پاتولوژی بیماری و نه اتیولوژی آن است. در بعضی موارد نیز تب را تظاهری از یک بیماری خاص یا سیستماتیک عنوان می‌نمایند (۳-۵). بطورکلی می‌توان گفت در بحث تب در طب کنونی اتیولوژی حقیقی و پایه‌ای آن ناشناخته و فرضیات متعدد پیشنهاد می‌گردد. از سوی دیگر علیرغم تنوع زیاد تقسیم بندی تب‌ها، پروتوکل درمانی آن‌ها با هم شباهت بسیار دارند به گونه‌ای که محدوده درمان از چند داروی اصلی در زیر گروه‌های داروی آرام بخش‌های عصبی و داروهای ضد تشنج و داروهای مهار کننده کانال‌های کلسیمی فراتر نمی‌رود (۱-۶) و این پروتکل‌های درمانی در واقع درمان‌های علامتی و نه درمان واقعی و ریشه‌ای تب محسوب می‌شوند. گذری در مباحث و منابع مربوط به تب و تجربیات فراوان کلینیکی علی‌رغم پیشرفت دارویی بسیار بخوبی نشان دهنده این نقیصه و ضعف عمده در مباحث درمان تب و سردرد در طب جدید می‌باشد. بنابراین ضروری است که به مقوله تب و مباحث پیرامون آن از دیدگاه دیگری هم نگریست (۶-۷). در جستجوی گسترده‌ای که در مقالات مرتبط با مجلات داخلی و خارجی صورت گرفت موارد محدودی در زمینه

تشخیص‌های درمانی طب سنتی در زمینه تب به دست آمد. بنابراین با توجه به غفلت بزرگی که طب جدید از این موضوع داشته و با عنایت به پرداختن وسیع به آن در منابع کهن طب ایران این مطالعه بر آن شده است تا با گذری در این منابع اصول مهم این مبحث را در اختیار محققین محترم قرار دهد. لذا مطالعه حاضر با هدف مروری گذرا بر آرا و نظرات ابن سینا، اخوینی و تفلیسی در باب تب و تشخیص بیماری‌ها و مقایسه آن با طب نوین انجام پذیرفت.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر یک پژوهش مروری بوده که با بررسی متون، نقش پزشکان اسلامی ایرانی را در زمینه شناخت و برخورد با پدیده تب و تشخیص بیماری‌ها از روی آن و همچنین مقایسه آن با علم پزشکی امروزی مورد مطالعه قرار داده است. در این مطالعه مروری، استراتژی جستجو با سؤال زیر شکل گرفت: علل و انواع تب، تجویزات پزشکی و راهکارهای درمانی پزشکان مسلمان ایرانی (ابوعلی سینا، اخوینی و تفلیسی) در زمینه تشخیص بیماری‌ها از روی تب و درمان تب در زمان‌های گذشته چگونه بوده است؟

در این پژوهش کتب معتبر اندیشمندان اسلامی از جمله کتاب قانون ابوعلی سینا، کتاب هدایه المتعلمین اخوینی و کتاب بیان الطب کمال الدین ابوالفضل تفلیسی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

برای انجام بررسی متون از کلید واژه های «Teflisi»، «Medical Education»، «Ibn-Sina»، «Akhveaynee»، «Fever»، «Endocrinology» و «Disease History Medical» به تنهایی یا به صورت ترکیبی در بانک‌های اطلاعاتی استفاده شد. منابع انگلیسی در Pubmed، Proquest، Blackwel،

Google-Scholar، Ebsco، Ovid و سایر بانک‌های اطلاعاتی مدلاین مورد بررسی قرار گرفته و از معادل کلید واژه‌ها جهت جستجو در بانک‌های الکترونیکی فارسی مشتمل بر منابع وزارت بهداشت (Medlib.ir)، پایگاه اطلاعات علمی (SID)، بانک اطلاعات مقالات علوم پزشکی ایران (Iranmedex)، پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران (IranDoc)، بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran) جستجو صورت گرفت. همچنین جستجوی غیر الکترونیکی با مراجعه به آرشیو مجلات کتابخانه‌ای و بررسی منابع در دسترس فارسی در رابطه با تألیفات اندیشمندان اسلامی در زمینه درمان بیماری‌های داخلی و همچنین مقالات چاپ شده در مجلات علمی - پژوهشی، مجله اخلاق و تاریخ پزشکی و سمینارها و همایش‌های ملی و بین‌المللی تاریخ پزشکی انجام شد.

با بررسی متون انجام شده مشخص گردید که عموماً مقالات چاپ شده تنها یک جنبه از فعالیت‌های دانشمندان اسلامی را مورد تأکید قرار داده بودند و کمتر به ارتباط مجموعه نظریات اندیشمندان اسلامی در زمینه‌ای خاص و مقایسه آن با متون جدید پرداخته بودند. لذا برای انجام مطالعه تحلیل محتوای هر یک از منابع بر اساس سؤال‌های محوری پژوهش انجام گردید که چهارچوب محوری پنداشتی^۱ مقاله نیز بر اساس همین سؤال‌ها تدوین گردید. لذا متونی انتخاب شدند که موضوعات آن‌ها در ارتباط با موارد زیر بود:

- ۱- شناخت پدیده تب و انواع آن و تشخیص بیماری‌ها بر اساس تب از دیدگاه ابوعلی سینا، اخوینی و تفلیسی ۲- تجویزات درمانی ابن سینا، اخوینی و تفلیسی در زمینه تب و انواع آن ۳- مقایسه دیدگاه‌های پزشکان ایران اسلامی (ابن سینا، اخوینی و تفلیسی) با متون جدید پزشکی در زمینه تب، انواع آن‌ها و تشخیص بیماری‌ها از روی تب.

در زیر ابتدا موارد فوق به صورت موردی بحث شده و سپس مقایسه نظرات اندیشمندان اسلامی با متون جدید پزشکی مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها

از بررسی متون مختلف مشاهده گردید که تب به عنوان یکی از عوارض بیماری‌ها حتی در برخی از موارد ممکن است در بررسی‌های تشخیصی نیز علل آن مشخص نگردد. با این وجود در دیدگاه طب سنتی تب بر اساس سبب شناسی عضو گرفتار، زمان تب، نوبت‌های تب، اخلاط درگیر و غیره طبقه بندی شده است. همچنین بررسی در متون طب سنتی مشخص نمود که گرفتن شرح حال و معاینه دقیق بیمار توسط قدما مورد تأکید و هر آنچه مربوط به بروز قبل از تب بوده است مورد پرسش قرار گرفته به گونه‌ای که درک نظرات و آراء مطرح شده در طب سنتی می‌تواند در تشخیص و درمان علل ایجاد کننده تب کمک کننده باشد که در این قسمت به بررسی برخی از این آراء و نظرات از دیدگاه پزشکان کهن و مقایسه آن با طب نوین می‌پردازیم.

ابوعلی سینا (۴۲۸-۵۳۷ ق. ۱۰۳۷-۹۸۰ م)

ابوعلی سینا در بسیاری از مسایل پزشکی از جمله مبانی تشریح و آناتومی، مبانی علامت شناسی، سمیولوژی، داروشناسی و داروسازی و نسخه نویسی، فارماکولوژی و غیره نظرات ارزنده‌ای ارائه نموده است. کتب وی در دانشگاه‌های اروپایی و آمریکایی تا دو قرن پیش مورد استفاده پزشکان بوده و بعد از انجیل بیشترین چاپ را داشته‌است. باید گفت که برای بیش از ۷۰۰ سال آموزه‌های ابوعلی سینا اسباب درمان مردم اروپا بوده و آنچه از تألیفات و نظریات و روش‌های

تدریس ابوعلی سینا در علوم پزشکی یافت شده با موازین پزشکی نوین همخوانی دارد (۱۰-۸).

انواع تب از دیدگاه ابوعلی سینا

بوعلی سینا دانشمند ایرانی تب را بر اساس سبب شناسی عضو گرفتار، زمان تب و اخلاط درگیر طبقه بندی نموده است. بوعلی سینا بر گرفتن شرح حال و معاینه دقیق بیمار تأکید و توصیه نموده هر آنچه را مربوط به قبل از بروز تب است می‌باید پرسیده شود. به نظر می‌آید درک نظرات وی در طب سنتی بتواند در تشخیص و درمان علل ایجاد کننده تب کمک کننده باشد. بوعلی سینا تب را بر سه نوع شامل تب دق، تب خلطی و تب روزانه تقسیم نموده است (۱۰).

۱- تب دق

حرارتی است که در اندام‌های اصلی ایجاد شده باشد به طوری که اعضای اصلی و اعضای رئیسه شامل مغز و قلب و کبد را درگیر نماید که بدان تب دق گویند.

بوعلی سینا برخی از داروهای سردی و تری بخش برای علاج تب دق را به شرح ذیل می‌داند:

خوردن شیر مادر که از هر نوع شیری بهتر است و شیر بزی که از گیاهان سردی بخش و رطوبت زا خورده باشد، نوشیدن دوغ تهیه شده از ماست گاو، خوردن اسفرزه و همچنین افشره سبزی‌هایی که در علاج تب‌های سخت استفاده می‌شوند. همچنین روغن کدو، روغن خشخاش، روغن نیلوفر روغن بید و روغن بنفشه نیز می‌توان بر تن بیمار مالید زیر انداز بیمار نیز از پوست دباغی شده‌ای

باشد که آن را پر از آب خنک کنند و آب چنان باشد که در سراسر تشک به تساوی بگسترده و در یک جا جمع نشود (۱۱-۱۲).

۲- تب خلطی

بر اساس نظر ابن سینا خلطها بر چهار دسته هستند بلغم، صفرا، سودا و خون. اگر هر کدام از این اخلاط متعفن شوند می‌توانند موجب تب گردند که علائم هر کدام با یکدیگر فرق می‌کند هر چهار خلط در درجات مختلف آمادگی عفونی شدن را دارند.

ابوعلی سینا انواع تب خلطی را به تب سودایی، تب دموی و تب روزانه یا حمی تقسیم نموده است (۱۲).

انواع تب اخلاطی از نظر ابن سینا

تب سودایی

که به آن تب ربع نیز می‌گویند که تبی دایمی و دست بردار بوده و علت آن تندمزاجی و بسیاری ماده می‌دانند در این نوع تب ماده بیماری زا بیشتر در اطراف قلب و رگ‌های دهانه معده و کبد جای گرفته‌اند (۱۰).

تب دموی

که در آن خلط خون متعفن می‌گردد و تب دایمی به وجود می‌آورد که آن را مطبقه گویند تب خونی عاداتاً تب همیشگی بوده که دارای سه حالت کاهش، ایستاده و افزایش می‌باشد (۱۰).

در تب‌های اخلاطی امکان ترکیب تبها نیز وجود دارد یعنی چند حالت تب با هم می‌آیند و تبی بر تبی سوار می‌گردد. در تب ترکیبی عوارض عمومی شدیدتر شده در حالی که یکی از اخلاط بر دیگری غلبه داشته باشد علایم اختصاصی آن بیشتر می‌باشد در تب ترکیبی حال بیمار گوناگون و متنوع است.

۳- تب روزانه یا حمی یوم

تبی است که بیشتر از یک روز طول نمی‌کشد و کمتر اتفاق می‌افتد که حالت گرمای تب از سه روز تجاوز کند. ممکن است این نوع تب از نشستن یا راه رفتن در آفتاب یا از خوردن غذای گرم و یا از رنج و غم عارض شود. انواع تب‌های منشعب از حالت فوق‌الذکر عبارتند از: تب سخت، تب سبک، تب کهنه و دست برنदार، تب نو آمده و زودگذر، تب شبانه، تب روزانه، تب ساده، تب نگران کننده و تب همیشگی (۱۰).

درمان و برخورد با بیمار مبتلا به تب از دیدگاه ابوعلی سینا

ابوعلی سینا معتقد است که در برخورد با بیمار تب دار به موارد زیر باید توجه نمود:

توجه به نحوه آداب و غذاهای بیمار در قبل از بروز تب

توجه به سایر علایم همراه با تب

توجه به محیط زیست بیمار (سرما، گرما، پربارش یا کم باران)

توجه به فصل و موسمی که در آن تب رخ داده است

توجه به مراحل عمر بیمار (کودک، جوان و سالمند)

توجه به نبض و ادرار بیمار، خونریزی از دماغ، چگونگی حرارت و تب و لرز بیمار

حالت عرق کردن بیمار

حرارت تن بیمار در نوبتهای تب

اشتهای بیمار، حالت تشنگی و تنفس بیمار

توجه به خصوصیات خود تب (آیا تب شدید و آزاد دهنده است؟ آیا تب نرم و سبب آزار نیست؟ آیا تب همیشگی است یا نوبتی؟ و غیره) (۱۰-۱۳).

ابوبکر اخوینی بخاری

اخوینی را می‌توان در زمره پزشکان بزرگ و معتبر ایرانی در حدود سده چهارم هجری به بعد دانست که آثار و تجربیات پزشکی وی، به عنوان مأخذی مستند و قابل قبول در اکثر ادوار تاریخ طب، مطرح بوده است.

متأسفانه، در بین کتب پیشینیان آگاهی دقیقی از زندگی و آثار وی به دست نمی‌آید. او شاگرد ابوالقاسم مقانعی، از شاگردان محمد بن زکریای رازی، بوده است. اثر معروف ایشان «هدایه المتعلمین فی الطب» و محدوده زمانی زندگی وی در قرن چهارم هجری و وفات وی در اواسط نیمه دوم همین قرن بوده است. در کنار آثار پزشکی ایران، بعنوان متنی مهم و قابل اعتنا شناخته شده است. نخست از آن جهت که کتاب هدایه المتعلمین، کهن‌ترین اثر پزشکی به زبان فارسی است که بدست ما رسیده است؛ دوم از جهت نکات بسیار مهم زبانشناختی و ادبی؛ سوم از لحاظ پزشکی و علمی که به این کتاب در حیطه طب سنتی اهمیتی دوچندان می‌بخشد و اهمیت چهارم از لحاظ شناخت بسیاری از اسامی داروها، مفردات و

مرکبات طب سنتی و اشخاص مهم و مورد اعتنای تاریخ پزشکی ایران می‌باشد (۸).

هدایه المتعلمین فی الطب سه بخش و جمعاً دویست باب مدون شده است: بخش اول، پنجاه و یک باب درباره عناصر و امزجه، اخلاط، اعضای مفرد و مرکب بدن و موضوعاتی نظیر قوی، افعال، ارواح، طعامها و شرابها دارد. بخش دوم، یکصد و سی باب در بیماریها و معالجت آنها «جدا از فرق سر تا ناخن پای» با ابوابی نظیر حرق النار، علاج قروح و جراحات و انواع سموم و بخش سوم، در نوزده باب درباره حمیات و انواع گوناگون تبها، بول، حفظ الصحة، نبض و تعرف اسباب النبض (۱۶-۱۴).

تب از دیدگاه اخوینی

اخوینی در باب علت و چرایی بروز و ظهور تب معتقد است که: علت ایجاد گرما در بدن، به گرم شدن قلب بر می‌گردد و بالطبع این گرما از طریق سرخرگها در بدن منتشر شده و لذا همه بدن داغ می‌شود و در این حالت فرد از انجام کارهای معمول و ارادی خود باز می‌ماند.

انواع تب ها از نظر اخوینی

اخوینی همه انواع تبها را به دو دسته کلی تقسیم می‌کند:

نوع اول تب که بعنوان یک علامت یک بیماری یا بیماریهای دیگر مشخص می‌گردد و تا زمان از بین رفتن علت اولیه و اصلی بیماری اولیه نیز پا بر جا می‌ماند و این نوع تب را وی تب تابعه الاورام (پیامد آماسها) می‌نامد و نامهایی چون ذات الریه، ذات الجنب و ذات المثانه را نیز به آنها اختصاص می‌دهد.

اخوینی نوع دوم تب را نه به عنوان یک علامت بلکه ذاتاً به عنوان یک بیماری به شمار آورده و این نوع تب را نیز به نوبه خود به سه بخش یا سه جنس تقسیم بندی می‌نماید که هر جنس نیز خود به زیر بخش هایی تقسیم می‌گردد:

وی جنس اول را تب یک روزه (حمای یوم) نامیده و علت پدید آمدن آن راصرفاً گرم شدن هوای داخل قلب و عدم تغییر رطوبت و گرمای سایر نقاط بدن فرض کرده که این گرما به نوبه خود سبب گرم شدن خون سراسر بدن می‌گردد. وی علت این گرمای قلب را عاملی نیرومند دانسته که بدون آنکه سبب عفونت خون شده و بالطبع آن بدن گرم می‌گردد. این نوع تب دو تا سه روز پایدار مانده و آن را تب روزانه (حمای یوم) می‌نامند.

جنس دوم تب از نظر اخوینی، تب عفونی (حمای عفن) نامیده می‌شود. یعنی تبی که پوسیدن و عفونی شدن (گنده گشتن خلطها) در بدن سبب پیدایش آن می‌گردد. وی علت پدید آمدن این تب را گرم شدگی رطوبت‌های قلب و همچنین گرم شدن همزمان هوای قلب دانسته که با انتشار این گرما به سراسر بدن همه بدن هم گرم خواهد شد و این تب را از تب اولی (یعنی تب روزانه) نیرومند تر می‌داند چون به استدلال ایشان هم هوای قلب گرم شده و هم رطوبت‌های دل و به همین ترتیب هوای سرخرگ‌ها و خون درون سرخرگ‌ها نسبت به نوع اول تب گرم‌تر خواهند شد.

در جنس سوم تب که وی آن را تب دق یا حمای دق هم می‌نامد. ایشان این نوع تب را همانند ظرف گرمی تصور کرده که خود ظرف گرم است و در درون آن آب سرد است یعنی تنه دل گرم است و رطوبت‌های دل سرد است. اخوینی اشاره می‌کند که همه این سه جنس تب به لحاظ علامتی و ماهیتی به هم نزدیک هستند و حتی بیان می‌کند که شاید بیماری امروز تب یک روزه داشته باشد و

فردا تب خلطی - عفونی گردد و شاید که امروز تب خلطی - عفونی باشد و فردا تب دق داشته باشد.

اخوینی می‌گوید: «اینگونه تصور کن که حمای یوم (تب یک روزه) مانند هیزمی است که گرم شده باشد و تب دق چون هیزمی سوخته و این مثال بسیار خوبی است چرا که تب دق رطوبت‌های اصلی را خشک می‌کند (۱۴)».

سایر انواع تب‌ها از نظر اخوینی

تب خورشیدزاد

در ادامه تبیین علل و چرایی بروز تب اخوینی به نوعی تب به نام تب خورشیدزاد اشاره می‌کند وی در تعریف این نوع تب آن را ویژه افرادی می‌داند که روبروی خورشید نشسته باشند و این تب را ناشی از گرمای خورشید دانسته و ویژگی و علائم آن را نداشتن لرز همراه تب می‌داند وی این نوع تب را خیلی حاد و شدید دانسته و افزایش ملایم دمای بدن، بدون تند شدن بارز نبض و تنفس و رنگی شدن ادرار همراه با اندکی تعریق را از علائم آن می‌داند. این تب ویژه افرادی است که بصورت مستمر و طولانی مدت رو به روی خورشید نشسته باشند. در هنگام لمس سر این بیماران گرما مشهود و رگ‌های سر او آشکارا می‌تپد. چشم‌های ایشان سرخ است و علت آن را گرم شدن روح نفسانی دانسته و توصیه می‌نماید که با تامل و صبر جوشانده‌ای آمیخته از بابونه، بنفشه، نیلوفر، کشک جو و پوست خشخاش تهیه و آب آن را پالاییده و گرما گرم بر سر بیمار ریخته و همچنین روغن گل سرخ و روغن بنفشه یا روغن نیلوفر بر سر قرار دهند. سپس بیمار در اتاقی خنک به استراحت پردازد و غذاهای سرد کننده استفاده نماید (۱۴).

تب سرمازاد

نوع دیگر تب که اخوینی علت بروز آن را قرار گرفتن فرد در هوای سرد یا قرار گرفتن در آب سرد یا غوطه ور شدن در آب‌های منقبض کننده مانند آب زاج می‌داند به نام تب سرما زاد نامیده می‌شود. وی توصیه می‌کند که بیمار باید در آبن یا در چیزی شبیه به وانی بنشیند که در آن داروهای جوشانیده زیر شامل بابونه و شاه پسند، شوید و قیصوم ریخته شده باشد و در صورت تحمل بیمار اندکی آب انگور که با آب مخلوط شده است به وی نوشانده و وی را در برابر آتش زغالی که دود نداشته باشد قرار داده و لباس گرم به او بپوشانند (۱۴).

تب آب‌های معنی زاد

اخوینی در ادامه تقسیم بندی تب هوشمندانه و به فراستی مثال زدنی به نوع دیگری از تب اشاره می‌کند که در نتیجه قرار گرفتن افراد در آب‌های زاج و گوگرد دار پدید می‌آید. اخوینی در علت بروز این تب چنین استدلال می‌کند که پوست این افراد در هنگام مواجه با چنین آب‌هایی سفت و لذا روزه‌های پوست مسدود شده و در نتیجه حرارت غریزی در بدن باقی مانده و سبب بروز تب می‌شود. از علائم این تب می‌توان به پر رنگ شدن ادرار و نبض تند و قوی اشاره کرد. اخوینی درمان این تب را ورود بیمار به حمام و نشستن در آبن و استفاده از جوشانده‌های مشابه و مورد استفاده در مورد تب سرمازاد یا خورشیدزاد می‌داند.

تب پدید آمده از خوردنی‌های گرم‌زاد

اخوینی معتقد است اگر شخص دچار ضعف قوت طبیعی بدن باشد و هر غذایی (خصوصاً اگر آن غذایی بسیار نیرومند و انرژی‌زا باشد) نتواند هضم کند در

این هنگام مصرف چنین غذاهایی کبد را به مزاج خود متمایل نموده و لذا گرم شدن کبد سبب گرم شدن هوایی درون آن (روح طبیعی) شده و بالطبع آن، هوایی که در درون قلب است گرم شده و به سبب مجاورت این گرما و باز هوای مغز سر هم از گرم گشتن این دو هوا گرم شده و چون هوای قلب گرم شد هوای سرخرگ‌ها هم گرم شده و بدنبال آن همه بدن از این گرما متأثر می‌گردد. البته این گرما، گرمایی است که از حال تندرستی بیشتر است. وی این نوع افزایش دمای بدن و تب را تب ناشی از خوردنی‌های گرما زاد می‌داند. برای درمان این تب وی توصیه می‌کند که روند دفع مدفوع به وسیله دادن آب میوه‌ها همراه با ترانگبین و همچنین دفع ادرار به وسیله دادن سکنجبین ساده و آب انار ترش و همچنین استفاده از گلاب و شربت بنفشه تسهیل گردد (۱۴).

نظرات و آراء کمال الدین حسن تفلیسی در زمینه تب و انواع آن

کمال‌الدین ابوالفضل حبیبش تفلیسی (م ۵۶۰ هـ) در دهه‌های پایانی قرن پنجم زاده شده و در روزگار اسماعیل جرجانی (۴۳۴ - ۵۳۱ هـ) می‌زیسته است. نوشته‌های برجای مانده‌اش، میان ۵۲۲ تا ۵۵۸ هـ تألیف شده‌اند. وی کتاب‌های بیان الطب، قانون ادب و قوافی و کامل‌التعبیر و بسیاری از کتب ارزشمند دیگر را از خود به یادگار گذاشته است (۱۷-۱۸).

تب از دیدگاه تفلیسی

تفلیسی در باب دوم از کتاب بیان الطب به تشریح دقیق تب و انواع آن پرداخته و می‌گوید «بدان که تب گرمی باشد بیرون از طبیعت. این گرمی در اندامهای تن پراکنده گردد و از آن به اندام‌ها ضرر رساند» (۱۹). در این قسمت به

اجمال به نظرات این اندیشمند اسلامی در قرن ششم هجری قمری در زمینه تب و انواع آن اشاره می‌گردد.

ایشان در کتاب بیان الطب به تبیین انواع تب‌ها که اندر ارواح پدید می‌آیند پرداخته و آن‌ها را به صورت ذیل تقسیم بندی می‌نمایند:

تب روزانه و ناشی از گرمای شدید

تفلیسی علت این نوع تب را ناشی از گرم شدن ارواح می‌داند، که می‌تواند ناشی از زیاد نشستن در آفتاب گرم یا قرار گرفتن طولانی مدت در آب گرم گوگرددار می‌داند. بالا رفتن گرمای سر و تن و تند بودن نبض از علائم این نوع تب محسوب می‌گردد. وی جهت درمان توصیه می‌کند که محلولی مرکب از گلاب و سرکه به نسبت دو به یک تهیه و پارچه کتانی رادر آن آغشته و مرتباً سر بیمار را با آن خیس نمایند. همچنین استحمام با آب ولرم و استراحت در جای خنک نیز توصیه شده است (۱۹).

تب روزانه و ناشی از سرمای شدید

تفلیسی علائم این نوع تب را کشیده شدن پوست همراه با گرمای اندام‌های بدن به هنگام لمس می‌داند. وی درمان بیماری را افزایش پوشش بیمار، قرار گرفتن در مکانی گرم، مالش آهسته اندام‌های بدن، رفتن به گرمابه و قرار گرفتن در آب گرم می‌داند. ضمناً توصیه می‌کند که بعد از گرمابه بدن به خوبی پوشانده شود و از کشکاب و سکنجبین استفاده کند تا شفا یابد.

تب روزانه و ناشی از خوردن گرمی‌ها

علت بروز این نوع تب خوردن غذاها یا داروهایی است که طبیعت گرمی دارند. از علائم این نوع تب، قرمزی رنگ چهره، گونه‌ها و چشمان است. دهان خشک و تلخ است. معده و کبد گرم و فرد احساس تشنگی می‌کند. تفلیسی برای درمان این بیماران در فصل تابستان رفتن به جای خنک و استراحت در آن، خوردن آب انار سرد و در فصل زمستان رفتن به گرمابه و شستشو با آب ولرم و خوردن کشکاب و سکنجبین توصیه می‌نماید (۱۹).

تب روزانه و ناشی از خشم شدید

تب ناشی از خشم شدید که تفلیسی آن را ناشی از زیادتی حرکت روح در پی بروز خشم می‌داند، که به دنبال آن است که قوت طبیعت خود را از بدن خارج نماید. علائم این نوع تب، بیرون زدگی چشم‌ها، قرمز و متورم شدن چهره و گونه‌ها، و تعریق می‌باشد. تفلیسی درمان این نوع تب را نوشیدن آب سرد، قرار گرفتن در آب ولرم، خوردن آب انار ترش و مشغول شدن به مزاح، لهو و شادی می‌داند.

تب روزانه و ناشی از غم و اندوه شدید

تفلیسی معتقد است چنانچه حرارت غریزی و روح درون دل محتقن گردد نوعی تب عارض می‌شود که در آن چشم‌ها دچار تیرگی شده و گونه زرد می‌گردد. وی رفتن فرد به گرمابه و استحمام با آب ولرم، خوردن گوشت بزغاله یا ماهی تازه را سودمند می‌داند. در فصل تابستان استراحت کوتاه در جایگاهی خنک و آرام و در زمستان استقرار در جایگاهی گرم و بوییدن بنفشه و نیلوفر و خوردن آب انگور

و (اگر معده اش ضعیف بود) آب سیب برای وی مفید است. همچنین مشغول شدن به شادی و طرب و استفاده از میوه‌ها، خصوصاً خیار برای فرد سودمند و مفید بوده تا شفا یابد.

تب روزانه و ناشی از بی‌خوابی

تفلیسی این قسم از تب را ناشی از نقصان در هضم غذا و همچنین رنج و خستگی روح نفسانی و اندام‌ها بعلت کم‌خوابی و یا بی‌خوابی می‌داند. از علائم این نوع تب، تورم چهره و سنگینی پلک‌ها است. وی درمان این نوع تب را استراحت خصوصاً به هنگام شب، استحمام با آب ولرم در روز، مالیدن روغن به بدن و اجتناب از خوردن غذاهای سنگین و عمل جماع می‌داند. وی احتراز از خواب در روز، به منظور تسهیل خواب در شب و بهبود تسهیل غذا و ایجاد سردی و تری در اندام‌ها را مفید دانسته و در صورت بقای بی‌خوابی مالیدن روغن بنفشه و نیلوفر بر روی سر و چکاندن آن در بینی به جهت شفای از بیماری را توصیه می‌کند (۱۹).

تب روزانه و ناشی از آماس‌های گرم

وجود آماس و گرمای مجاور آن و توسعه و نشر این گرما به بقیه قسمت‌های بدن از جمله علل بروز تب ناشی از آماس می‌باشد. از جمله علائم این تب گونه‌های سرخ شده می‌باشد. تفلیسی علاج این نوع تب را فصد به مقدار دو تا سه بار از طرف مقابل، آماس و نوشیدن کشکاب و سکنجبین و آب انار بعد از آن می‌داند. وی همچنین خوردن تره‌ها، کاهو و کاسنی با سرکه انگوری و البته احتراز از گرمابه و استحمام و استراحت تا زمان علاج کامل توصیه نموده است (۱۹).

تب در طب نوین

در علم پزشکی امروز تغییرات دمای بدن از حالت نرمال (۳۶/۵-۳۷/۵) درجه سانتیگراد) اهمیت داشته و افزایش دمای بدن در جریان بیماری‌ها بخشی از مکانیسم دفاعی بدن است. دمای بدن توسط هیپوتالاموس تنظیم می‌شود و در طول شبانه‌روز بطور طبیعی تغییر می‌کند. کمترین دمای بدن در حدود ساعت ۴ صبح، و بیشترین دما حدود ساعت ۱۸ می‌باشد (البته به شرط این که عادت فرد این باشد که در روز بیدار باشد و در شب بخوابد). عوامل تب‌زا (پيروژن‌ها) موجب تغییر نقطه ثبت دمایی (Set point) در هیپوتالاموس می‌شوند. این عوامل به دو گروه تب زا خارجی (مثل لیپوپلی‌ساکارید موجود در غشای سلولی باکتری‌ها) و تب زا داخلی (مثل سیتوکین‌های ترشح شده توسط فاگوسیت‌ها) تقسیم می‌شوند (۲۰). ماکروفاژها با بیگانه‌خواری و هضم باکتری‌های مولد عفونت، سم باکتری، موسوم به آندوتوکسین را آزاد می‌کنند و این مواد موجب ترشح موادی به نام اینترلوکین توسط ماکروفاژ می‌گردند. این ماده باعث می‌شود پروستاگلاندین بیشتری تولید شود که علت اصلی بروز تب است (۲۱). علاوه بر اهمیت میزان شدت تب الگوی تب نیز در تشخیص بیماری‌ها اهمیت دارد (۲۲) به طور مثال بعضی از الگوهای تب به شرح ذیل است:

- تب ممتد و مداوم (Continuous fever) که دما به تدریج بالا رفته و مدت چند روز به حالت ثابت مانده و بیشتر از یک درجه تغییری ندارد و به تدریج افت می‌کند. از بیماری‌های منجر به این نوع تب می‌توان به پنومونی، تب تیفوئید، عفونت مجاری ادرار، تیفوس و تب مالت اشاره نمود.

- تب متناوب موجی (Remittent fever) که در طول بیماری دمای بدن پیوسته بالا می‌ماند اما شدت آن بصورت موجی و منظم کم و زیاد (بیشتر از یک درجه) می‌شود. مثل بیماری اندوکاردیت (التهاب عفونی درون شامه قلب)
- تب متناوب بهبود شونده یا متقاطع (Intermittent fever) در بیمار به صورت متناوب و موجی رخ داده ولی در یک دوره زمانی منظم تب قطع شده و دوباره دمای بدن بالا می‌رود. از بیماری‌های دارای این تب مالاریا، گندخونی (سپتیمی) و کالآزار نمونه‌های بارز هستند.
- تب عود کننده (Relapsing fever) در بیماری لنفوم هوچکین و یا تب راجعه دیده می‌شود و در آن در یک دوره زمانی (مثلاً دو هفته) در بیمار به طور متناوب تب و بهبودی دیده می‌شود (۲۲).

بحث

در پژوهش حاضر با توجه به بررسی متون انجام شده مشخص گردید که اصول طبقه بندی انواع تب‌ها در هر دو مکتب طب (طب نوین و طب سنتی از دیدگاه پیشگامان طب اسلامی) شباهت زیادی داشته است. همچنین می‌توان گفت که در طب سنتی بیماری با کورتیکواستروئیدها یا مسکن‌های مختلف سرکوب نمی‌شود بلکه ریشه‌ای درمان می‌گردد. لذا طب سنتی بیماری را «درمان» میکند نه «سرکوب» چرا که در طب سنتی سعی بر این است که بیماری‌ها با دارو درمان نشوند و بلکه به گفته زکریای رازی با غذا درمان شوند، مخصوصاً غذاهایی که دارو محسوب می‌شود. اینکه افراد بدانند چه بخورند و چه نخورند مشکل حل می‌شود و خیلی از بیماری‌ها با نخوردن غذاهای مضر قابل درمان است. در عین حال حسن طب سنتی در این است که مواد اصلی آن بر پایه

گیاهانی است که اکثر آن‌ها در کشور قابل دسترس و تهیه است. همچنین طب سنتی با شعار سازمان بهداشت جهانی که می‌گوید دارو باید ارزان و در دسترس و کم عارضه باشد منطبق است.

در طب سنتی برخی از گیاهان دارویی که در کاهش تب مؤثر هستند عبارتند از : خرما، آویشن، نعناع، بنفشه ۳ رنگ، بنفشه معطر، توت‌سیاه، توت‌سفید، انار، مرزنجوش، پرسیاوش، آلو، آناناس، برنج، خاکشیر، مریم‌نخودی، عناب، زیره سبز و شیرخشت. البته این مواد با مکانیسم‌های مختلف سبب کاهش تب می‌شوند. به عنوان نمونه، شیرخشت با کاهش حرارت بدن، تب را تسکین می‌دهد. برخی از این مواد مانند بنفشه ۳ رنگ خاصیت ضد میکروبی دارند و با کاهش بار میکروبی در بدن، سبب کاهش عفونت و پایین آمدن تب می‌شوند. برخی نیز با چند مکانیسم کاهش تب را به دنبال دارند. دم‌کرده یا جوشانده پرسیاوش، مرزنجوش، بنفشه ۳ رنگ، آویشن و نعناع نیز کاهنده دما هستند اما توت‌سفید و سیاه هم تازه و خشک‌شان این خاصیت را دارند. درباره آلو، آناناس و گیلاس باید به شکل تازه مصرف شوند تا تب را پایین بیاورند (۲۳).

علاوه بر موارد فوق یافته‌ها نشانگر آن هستند که برخلاف نظر برخی محققان، نقش پزشکان مشهور ایرانی در دوران قرون وسطی، صرفاً ترجمه و انتقال مطالب موجود در کتب پزشکی یونانی نبوده است بلکه همانگونه که در مطالعات مختلف در زمینه تاریخ علوم پزشکی مشاهده می‌گردد پزشکان ایرانی با نگرش منتقدانه، مطالب کتب طبی دوره های قبل را مورد بررسی قرار می‌دادند و هر مورد که با تجربه یا یافته‌های علمی زمان مغایرت داشته، مورد نقد و مذاقه قرار می‌گرفته و تفاسیر جدید ارایه می‌شده است (۲۸-۲۴). لذا درمان‌های تجویزی جهت انواع تب‌ها نیز در گذشته توسط اندیشمندان مسلمان مورد توجه بوده و علی‌رغم آنکه

برخی از متون بررسی کننده تاریخچه مختصری از آن به میان نیاورده‌اند. متون ارزنده کهن پزشکی ایران خود گواه صادقی بر این مدعا می‌باشند. مطالب این مقاله حاکی از آن است که پدیده تب در کتب پزشکی کهن ایرانی از جنبه‌های مختلف مورد شناسایی، دسته بندی و مورد بحث قرار گرفته است. بسیاری از این نظریات و آراء ارزشمند هنوز از درجه اعتبار و ارزش علمی خاص و منحصر به فردی برخوردارند. به علاوه ضمن آشکار شدن همخوانی غیر قابل انکار آن با اصول علم پزشکی نوین و در هیاهوی استفاده از داروهای شیمیایی با اثرات ناخواسته جانبی، مسیری جهت تامل و بازخوانی نسخ درمانی پیش روی متخصصین و محققین باز خواهد کرد. قطعاً تأکید بر اصول علمی مبتنی بر شواهد در به تجربه گذاشتن نسخ طب سنتی، مسیری علمی با تکیه بر طب بومی داخلی، منطبق بر فرهنگ، ارزان، آسان و کم عارضه را که از ویژگی‌های عمده طب سنتی اسلامی ایرانی است، به ارمغان خواهد آورد.

نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج مطالعه حاضر دیدگاهی که به صورت ریشه‌ای به بحث تب و علل و عوامل آن پرداخته و در زمینه درمان پروتکل‌های درمانی بسیار متنوعی ارائه نموده است این دیدگاه متعلق به مکتب طب سنتی ایران می‌باشد در مکتب طب سنتی تب بر اساس سبب شناسی عضو گرفتار، زمان تب، اخلاط درگیر، نوبت‌های تب، مدت تب و غیره طبقه بندی شده است که همگی از نظر معیارهای تشخیصی و درمانی کاملاً کاربردی می‌باشند. در زیر مجموعه هر یک از انواع تب به صورت مفصل به علل ایجاد کننده پرداخته شده و سپس معیارهای تشخیصی ذکر شده و در انتها پروتکل درمانی به صورت توالی منظم و پی در پی گفته شده

است این مباحث مستدل و منطقی امتیاز فوق العاده‌ای است که مکتب طب سنتی ایران از آن برخوردار بوده و تجربیات هزاران ساله پشتوانه‌ای محکم برای کاربردی بودن آن به شمار می‌آید. در بیشتر موارد مراحل درمان در هر نوع تب با توجه به عوامل آن با نوع دیگر متفاوت است به گونه‌ای که نمی‌توان پروتکل درمانی یک نوع را در درمان نوع دیگر به کار بست چرا که ممکن است باعث تشدید تب گردد به عنوان مثال درمان تبی که منشأ ایجاد آن بر اساس معیارهای تشخیصی در طب سنتی تولید یا افزایش ماده‌ای بلغمی در سر می‌باشد با درمان سردردی که منشأ آن تولید یا افزایش ماده صفراوی است کاملاً متفاوت و گاه متضاد می‌باشد و این امر نشان دهنده نگرش ریشه‌ای طب سنتی به مبحث تب و علل و عوامل آن است.

در نهایت با توجه به اینکه در بسیاری از موارد تب به صورت ناشناخته باقی مانده و در اقدامات تشخیصی جوابی حاصل نمی‌گردد توجهی جدید به دیدگاه تشخیصی و درمانی اطبا سنتی و با توجه به اینکه هنوز پیام‌ها و فرضیاتی برای پیشگیری و درمان بیماری‌های قابل درمان و صعب‌العلاج دارند می‌توان با اقتباس از تفکر حرکت آفرین دانشمندانی همچون ابن سینا و اخوینی و آزمون فرضیات گزارش‌های موردی و حتی آزمون جدید برخی از رهنمودهای موفقیت‌آمیز این عزیزان زمینه را برای ادامه سیر تکاملی آن و گرایش هر چه بیشتر جامعه پزشکی به طب سنتی فراهم آورد تا شاید بتوان قسمتی از نارسایی طب رایج را ترمیم و قابلیت پاسخگویی آن را ارتقا داد.

پی نوشتها

1- Conceptual Framework

فهرست منابع

1. Hassan RH, Fouda A, Kandil S. Fever of Unknown Origin in Children: A 6 year- Experience in a Tertiary Pediatric Egyptian Hospital. Int J Health Sci (Qassim). 2014; 8(1):13-9.
2. Evans RW, Ewans J, Mathew NT, Rosenthal RC Handbook of Headache. Philadelphia: Lippincott willams and Wilkins 2000: 80-81.
3. The internal classification of Headache disorders: 2th Ed, Cephalgia 2004; 24(1): 9-160
4. Greenberg, M.D. Handbook of Neurosurgery 2006. 6th Ed .44-45.
5. Allan H .Ropper, M.D, Robert H. Brown, D. Pnil, M.D. Adams And Victor”s Principles of Neurology. 8th Ed. 144-165.
6. Michael J. Aminoff, David A. Greenberg, Roger P. Simon . Clinical Neurology 2005. 6th (ed).69-91
7. Dong-Gyan Han, chang- Ju Lee. Medical Hypotheses 73- 2009 :561-563.
8. Changizi Ashtiyani S, Shamsi M, Cyrus A, Bastani B, Tabatabayei SM. A Critical Review of the Works of Pioneer Physicians on Kidney Diseases in Ancient Iran Avicenna, Rhazes, Al-Akhawayni, and Jorjani. Iranian Journal of Kidney Diseases 2011; 5 (5): 47-51
9. Nafisi S. Avicenna in Europe. In: Jashnameh Ibn Sina. Tehran: Council of National Works Press; 1955. p. 300-7.
10. Azimjan A. A study of Canon of Avicenna in Uzbekistan. In: Jashnameh Ibn Sina. Tehran: Council of National Works Press; 1955. p. 398-402
11. Velayati AA. The history of culture and civilization of Islam and Iran (Medical Sciences). Quom, Publication Maaref, 2011; 183-202.
12. Besharat M. Fever from two aspects; old and new (in Persian). Infectious disease researche center press 2006.
13. Besharat Mehdi. Tab Va Akhlat (in Persian). Infectious disease researche center press 2008.
14. Matini J. Hidayat al-Mutaallimin fi al-Ttib by Abubakr Rabi ibn Ahmad al-Akhawaini al-Bukhari [in Persian]. Mashhad: Meshed University Press; 1965
15. Ardalan MR, Shoja MM, Tubbs S, Eknoyan G. Diseases of the kidney in medieval

Persia—the Hidayat of Al-Akawayni. *Nephrol Dial Transplant* 2007; 22: 3413–21

16. Yarshater E. *Encyclopedia Iranica*. Bibliotheca Persica Press; 2005.

<http://www.iranicaonline.org/articles/akawayni-bokari-abu-bakr-rabi-b>

17. Elgood C. *Safavid medical practice/the practice of medicine, surgery and gynaecology in Persia between 1500 AD and 1750 AD*. London: Luzac; 1970.

18. Najmabadi M. *History of medicine in Iran after Islam*. 3rd ed. Tehran: Tehran University; 1996. p. 310-30.

19. Razavi BH. *Bayan Aldeb*. Ed1. Tehran; publication ney. 2012: 165-181

20. Longo D, Fauci F, Kasper D, Hauser S, Jameson J, Loscalzo J, *Harrison's principles of internal medicine*. 18th ed. New York: McGraw-Hill. 2011. p. 4012.

21. Laupland KB. "Fever in the critically ill medical patient". *Crit. Care Med*. 2009; 37 (7 Suppl): S273–8.

22. Barone JE. "Fever: Fact and fiction". *J Trauma* 2009; 67 (2): 406–9.

23. Salzberger B, Müller-Schilling M, Fleck M. Fever of unknown origin. *Z Rheumatol*. 2013;;72(3):255-66.

24. Changizi Ashtiyani S, Cyrus A. Rhazes, a genius physician in diagnosis and treatment of kidney calculi in medical history. *Iran J Kidney Dis* 2010; 4(2):106-10.

25. Changizi Ashtiyani S, Zarei A, Elahipour M. Innovations and Discoveries of Jorjani in Medicine. *J Med Ethics Hist Med* 2009; 3(2):16-22.

26. Changizi Ashtiyani S, Golestanpour A, Shamsi M, Tabatabaei S.M, Ramazani M. Rhazes' Prescriptions in Treatment of Gout. *J Iran Red Crescent Med* 2012; 14(2):108-112

27. Changizi Ashtiyani S, Shamsi M, Kabiri Nia M. Role of Rhazes in modern medical education. *J Med Ethics Hist Med* 2010; 3(7): 12-18.

28. Changizi Ashtiyani S, Shamsi M, Cyrus A, Tabatabayei SM. Rhazes, a Genius Physician in the Diagnosis and Treatment of Nocturnal Enuresis in Medical History. *Iranian Red Crescent Medical Journal*. 2013; 15(8).

یادداشت شناسه مؤلف

سعید چنگیزی آشتیانی: دانشیار فیزیولوژی انسانی، عضو هیأت علمی دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران. (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: dr.ashtiyani@arakmu.ac.ir

محسن شمس: استادیار آموزش بهداشت، عضو هیأت علمی دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران

علی اصغر فرازی: دانشیار بیماری‌های عفونی و گرمسیری، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران

مروری گذرا بر آرا و نظرات ابن سینا، اخوینی و تفلیسی در باب تب و

تشخیص بیماری‌ها و مقایسه آن با طب نوین

Reviewing the Opinions of Avicenna, Tbilisi, and Akhveayne on the Role of Fever in the Diagnosis of Illnesses and Comparing Them with Modern Medicine

S.Changizi Ashtiyani

M.Shamsi

AA.Farazi

Abstract

Background: Since olden times, fever and its diagnostic features have been always paid attention to. The aim of this study was to investigate the views of Iranian Islamic scholars, Avicenna, Tbilisi and Akhveayne on fever and their compatibility with modern sciences.

Methods: The authors tried to refer to authentic and reliable sources for fever in traditional medicine and compare them with modern medicine and arrange their findings into a descriptive article. To collect valid data a comprehensive library search as well as an electronic one, using appropriate keywords, were carried out.

Results: Based on the data collected and according to Iranian traditional medicine the root of fever lay in the disorders of other organs which could be helpful in the diagnosis of illnesses. In traditional medicine, fever was divided into different types like sanguine (of blood), melancholic, phlegmatic, daily fever, and so on. In Iranian traditional medicine careful examination of the patient as well as the background leading to fever were of utmost importance and a lot of foods prescribed for the treatment of fever were consistent with the standards of modern medicine.

Conclusion: Given that in modern medicine many causes of fever are still unknown, a new approach to the traditional diagnostic and therapeutic views on fever can compensate for the insufficiencies of modern medicine in this regard.

Keywords

Avicenna, Fever, Islamic Iran, Tbilisi, Medical History, Akhveayne.